

KS. MIECZYSLAW RÓŻAŃSKI
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Lublin

SIEĆ PARAFIALNA W ARCHIDIAKONACIE UNIEJOWSKIM W ŚWIECIE *LIBER BENEFICIORUM* JANA ŁASKIEGO

Archidiaconat uniejowski stanowił kościelną jednostkę administracyjną archidiecezji gnieźnieńskiej, która powstała w 1000 r. w związku ze zjazdem gnieźnieńskim. Jej obszar ustalony został w średniowieczu. Najdawniejszym dokumentem informującym pośrednio o granicach archidiecezji jest bulla protekcyjna papieża Innocentego II *Ex commisso nobis a Deo* z 7 lipca 1136 r. Podaje ona obszar powinności dziesięcinnych dla arcybiskupstwa. Według niej w skład archidiecezji wchodziły kasztelanie: gnieźnieńska, ostrowska, łekneńska, nakielska, łącka, kaliska, czestramska, część kasztelani milickiej, sieradzka, spicimierska, małogoska, rozpierska, łączycka, wolborska, żarnowska, skrzyńska. Obszar jej wynosił w średniowieczu według obliczeń J. Warężaka 40 100 km²¹. Tak duża jej powierzchnia nie należała w Polsce do rzadkości. Terytoria innych diecezji polskich były również rozległe i pod względem wielkości nie miały równych sobie w Europie². Tak wielkie obszary i nieregularne kształty diecezji polskich stanowiły poważną trudność w ich zarządzaniu. Niezwykle trudny był kontakt poszczególnych parafii z biskupem, zwłaszcza tych, które leżały w znacznej odległości od siedziby biskupa, na obszarach przygranicznych. Taka sytuacja zrodziła potrzebę podziału diecezji polskich na mniejsze okręgi administracyjne.

Instytucja archidiaconatu znana była już wcześniej w Kościele. Nabrała ona znaczenia w czasach karolińskich. Początkowo był jeden archidiacon, który był pomocnikiem biskupa w zarządzaniu diecezją. Później, od IX w., zaczęto dzielić diecezje na okręgi zwane archidiaconatami. Tak powstał archidiaconat okręgowy,

¹ J. Warężak, *Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu*, Lwów 1929, s. 7.

² T. Silnicki, *Organizacja archidiaconatu w Polsce*, w: *Studia nad historią prawa polskiego*, red. O. Balcer, t. X, z. 2, Lwów 1927, s. 71; T. Ładogórski, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV w.*, Wrocław 1958, s. 193–218; Według tego autora terytorium diecezji krakowskiej wynosiło 54 170 km² i była to największa diecezja w Europie, po wrocławskiej 36 280 km² i poznańskiej 31 810 km².

czyli archidiakonat nowego typu. Był to okrąg administracyjny pośredni między biskupem a parafiami. Pierwsze archidiakonaty okręgowe pojawiły się w Polsce już w XII w., a rozwój ich przypadł na XIII w. Tworzono je także później w miarę potrzeb poszczególnych diecezji³.

Na ziemiach polskich pierwszą wzmiankę o archidialekone podaje pod 1108 r. Gall Anonim⁴, był to archidiakonat starego typu. Kiedy i za którego arcybiskupa gnieźnieńskiego podzielono po raz pierwszy archidiecezję na okręgi archidiakonale z braku dokumentów erekcyjnych dokładnie nie wiadomo. Badania przeprowadzone przez Władysława Abrahama i Tadeusza Silnickiego wskazują, że nastąpiło to za czasów rządów arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199–1219), czyli na przełomie XII i XIII w.⁵ Za jego czasów powstały prawdopodobnie następujące archidiakonaty: gnieźnieński⁶, łęczycki, kaliski⁷ i wieluński⁸. Dalszego podziału na archidiakonaty dokonał prawdopodobnie arcybiskup Jakub Świnka (1283–1314)⁹. Za jego rządów powstały następujące archidiakonaty – uniejowski, pomorski, czyli słupski, i kurzelowski¹⁰.

Pierwsza zachowana wzmianka źródłowa o archidialekone uniejowskim pochodzi z 1301 r. Występuje w niej archidiakon uniejowski o imieniu Stanisław. Zawarta w niej informacja jest potwierdzeniem tego, że urząd ten już istniał. Nie wiemy jednak, czy to on był pierwszym archidialekonem uniejowskim, czy też którymś z kolei¹¹. Kolejne wzmianki o archidialekonach uniejowskich pochodzą z lat: 1304¹², 1320¹³ i 1324¹⁴.

³ B. Kumor, *Organizacja archidiakonatu w Małopolsce południowej*, „Prawo Kanoniczne”, 2(1959), nr 1–2, s. 391–423; tenże, *Archidiakonat*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. I, Lublin 1985, kol. 869–873; T. Silnicki, dz. cyt., s. 3–89, 92–142; B. Panzram, *Die schlesische Archidiakonate und Archiprezbyterate bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Breslau 1937, s. 42–53, 195–196.

⁴ *Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), Nova Series, t. II, ed. K. Maleczyński, Cracoviae 1952, s. 113.

⁵ T. Silnicki, dz. cyt., s. 56, 63; W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Lwów 1893², s. 188, przyp. 90. Jako potwierdzenie tej tezy autor podaje uchwały synodu prowincjalnego w Borzykowie z 1210 r., gdzie obok różnych dostojników kościelnych i państwowych wymienieni są archidialekoni; *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej: KDWP), t. I, wyd. J. Zakrzeński, Poznań 1877, nr 66, s. 64–65; B. Kumor, dz. cyt., s. 393; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 aż do 1824*, t. I, Poznań 1888, s. 34.

⁶ LB, t. I, s. 3.

⁷ KDWP, t. I, nr 160, s. 139.

⁸ KDWP, t. I, nr 244, s. 206–207.

⁹ J. Fijałek, *O archidiakonatach i urzędnikach biskupich w archidiakonacie pomorskim diecezji włocławskiej w XII–XV w.*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 6 (1899), s. 125; T. Silnicki, dz. cyt., s. 63.

¹⁰ K. Gołąb, *Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956, s. 89; W. Karasiewicz, *Jakub Świnka arcybiskup gnieźnieński*, Poznań 1948, s. 245–248.

¹¹ KDWP, t. II, nr 835, s. 194; W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce*, Lwów 1892², s. 164.

¹² Tamże, nr 881, s. 233.

¹³ Tamże, nr 1022, s. 358.

¹⁴ Tamże, nr 1047, s. 378.

Przyczyn powołania do życia archidiaconatu uniejowskiego należy upatrywać w czynnikach politycznych. Zaliczał się on do rzędu archidiaconatów, którego uzasadnienie powstania związane było z polityczną odrębnością obszaru. Jego granice w zasadzie pokrywały się z granicami administracyjnymi regionu. Na ogół jego terytorium nie przekraczało ziemi sieradzkiej¹⁵. Według badań S. Zajączkowskiego początki ziemi sieradzkiej umieścić należy w latach 1261–1264. W skład tej ziemi wchodziły następujące kasztelanie: spicimierska, sieradzka, rozpierska, wolborska i Opole Chropskie (czyli późniejsze Pabianice)¹⁶. Tak uformowane województwo sieradzkie miało następujące granice: rzeka Ner oddzielała je od północy i wschodu od województwa łęczyckiego, rzeka Pilica – również na wschodzie od województwa sandomierskiego. Na południu przylegało do województwa krakowskiego, a na zachód ziemia wieluńska oddzielała go od Śląska, stykając się z nim przez rzekę Prosnę¹⁷.

Archidiaconat uniejowski zajmował wąski pas ziemi między następującymi archidiaconatami: kaliskim na zachodzie, gnieźnieńskim i łęczyckim na północy, od wschodu z łęczyckim i kurzelowskim, a od południa z terytorium wieluńskim i diecezją krakowską¹⁸. Tak uformowana granica znajdowała się na osi parafii – od zachodu Dobra – Warta – Tubądzin – Wąglczów – Charłupia Mała – Godynice. Od północy wyznaczały ją parafie Boleszczyn – Uniejów – Wilamów graniczące z archidiaconatem gnieźnieńskim. Następnie wzdłuż rzeki Ner, która wyznaczała naturalną granicę od północy i wschodu z archidiaconatem łęczyckim. Na tej granicy znajdowały się następujące parafie: Grodzisko – Świnice – Wartkowice – Niewiesz – Bałdrzychów – Małyń – Lutomiersk – Górka – Pabianice. Dalej graniczyły parafie: Drużbie – Grocholice – Kamieńsk – Kodrąb – Kobiele – Soborzyce. Z ziemią wieluńską graniczyły parafie: Uników – Stolec – Rychłocice – Restarzew – Rychłocice – Działoszyn. Granica z diecezją krakowską przebiegała następująco: parafie – Mykanów, Kłomnice i Soborzyce pozostawały w archidiaconacie uniejowskim, a po stronie diecezji krakowskiej parafie Kłobucko, Mstów i Przysów¹⁹.

¹⁵ T. Silnicki, dz. cyt., s. 146.

¹⁶ S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem się ziemi sieradzkiej i łęczyckiej*, Łódź 1951, s. 12–13, 54–55.

¹⁷ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, t. 1, Warszawa 1885², s. 226.

¹⁸ S. Arnold, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski Piastowskiej w XII–XIII*, Kraków 1927, s. 5–6; S. Zajączkowski, *Studia...*, s. 14; A. Wrotniak, *Powstanie i organizacja archidiaconatu łowickiego w świetle dekretu erekcyjnego z 1522 i reformacyjnego z 1528 roku*, Lublin 1967, s. 52, (mps Bibl. KUL).

¹⁹ S. Maroński, *Obraz ekonomiczno-statystyczny archidiecezji gnieźnieńskiej w XVI w.*, „Biblioteka Warszawska”, t. 3 (1883), s. 78–80; J. Korytkowski, Mapa, w: *Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej* (dalej: LB), t. II (na końcu książki); B. Kumor, *Granice*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 18 (1969), s. 329; J. Kwolek, *Atlas historyczny biskupstw polskich*, Przemyśl 1949, mapa 1.

Archidiakonat uniejowski był stosunkowo duży. Jego powierzchnia wynosiła 6510 km² i był jednym z największych pod względem wielkości w archidiecezji gnieźnieńskiej²⁰. Szacunkowo oblicza się, że na początku XVI w. na tym terytorium zamieszkiwało 48 200 osób²¹. Podzielony był na dekanaty. Organizację dekanalną dla końca XV w. można przedstawić na podstawie *Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej* spisane w pierwszej ćwierci XVI w. na polecenie arcybiskupa Jana Łaskiego. Księga ta, mimo że pochodzi z początku XVI w., podaje stan organizacji kościelnej, który istniał już wcześniej. Według niej archidiakonat liczył 4 dekanaty: uniejowski, szadkowski, wartcki i brzeźnicki, w których znajdowało się 90 parafii²².

Pierwszy całościowy spis parafii archidiecezji gnieźnieńskiej, jaki dochował się do naszych czasów, powstał na zlecenie arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego w związku z przyjętą przez duchowieństwo dobrowolną kontrybucją przyjętą na synodzie w Piotrkowie w 1510 i 1511 r.²³ Ukazuje on rozwiniętą sieć parafialną na terenie archidiecezji, która wynosiła w tym czasie 687 parafii²⁴, a sam archidiakonat uniejowski miał wówczas 90 parafii. Dane o parafiach w archidiakonacie zebrano w tabeli 1. Znajdują się w niej oprócz miejsca kościoła parafialnego, także dekanat, w którym znajdowała się parafia, jej terytorium, data powstania, wezwanie, patronat i informacja czy znajdowała się ona w mieście, czy też na wsi.

²⁰ S. Litak, *Kościół Łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 119. Największy archidiakonat – gnieźnieński liczył 7980 km², drugi co do wielkości archidiakonat kamieński miał 6690 km², trzecim był archidiakonat uniejowski, kolejne archidiakonaty miały powierzchnię: kurzelowski – 6130 km², łączycki – 5200 km², kaliski – 3385 km², łowicki – 2725 km² i terytorium wieluńskie – 1965 km².

²¹ T. Ladenberger, *Zaludnienie Polski*, s. 32, 85–87; *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana przez A. Pawińskiego*, t. 1, Warszawa 1883, s. 118; Z wyliczeń A. Pawińskiego wynika, że zaludnienie na tym terenie wynosiło ok. 700 osób na mile kwadratową i było najmniejsze na terenie Wielkopolski.

²² LB, t. I, s. 336.

²³ LB, t. I, s. XI.

²⁴ E. Wiśniowski, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, *Średniowiecze*, Kraków 1966, s. 272.

T a b e l a 1

Sieć parafii w archidiecezji łódzkiej według *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego

Parafia	Miasto/ wieś	Dekanat	Data erekcji	Teren	Wezwanie	Patronat	w LB, t. 1
1	2	3	4	5	6	7	8
Bałdrzychów	w.	Uniejów	XIII w.	Bałdrzychów, Busina, Pudłów, Pudłówek, Bratków Dolny i Górny, Żerniki, Dąbrowka Szadkowska, Wyrębów, Borki Lipkowskie, Lipki, Porczyn, Nowawieś, Wylazłów, Góra	św. Idziego	duchowny	371
Boleszczyn	w.	Warta	druga poł. XII w.	Boleszczyn, Bądków, Żeroniczki, Żeronice Podlesne, Żeronice, Dąbrowica, Smolsko, Balice, Kociaty, Kołowa, Szymany, Młyn Dąbrowicki, Człopek, Młyn Żeronicki	św. Piotra i Pawła	arcybiskupa	400
Borowno	w.	Brzeźnica	przed 1394	Borowno, Zdrowa, Nieznanice, Witkowiec, Chorzeniec, Kościelec, Lubojnia, Lubojenka, Radostków, Kakawa, Grabowa, Bogusławice, Jacków	św. Wawrzyńca	szlachecki	521
Borszewice	w.	Szadek	ok. 1413	Borszewice, Gajewniki, Kawęczyn, Osmolin, Kopyś, Wesółka, Wola Bałucka, Bałucz, Wola Stryjowska, Stryje Księżę, Stryje Paskowe, Krzucz, Wrzeszczewice	św. Stanisława	arcybiskupa	443
Borzyków	w.	Brzeźnica	pocz. XIII w.	Borzyków, Borzykówka, Pagów, Polichno, Pukarzew, Grodzisko, Okołowice, Stanisławice, Łysiny	św. Piotra	szlachecki	511
Brzeźnica	m.	Brzeźnica	XIII w.	Brzeźnica, Brzeźnica Stara – wieś, Dubidze, Strzelce, Prusicko, Janików, Zakrzów, Kurek, Jądrak	św. Jana Chrzyciela	królewski	484
Brzeźno	w.	Warta	XIII w.	Brzeźno, Starce, Grojec Mały, Godynice, Ostrów	św. Idziego	klasztorny	420
Brzyków	w.	Szadek	pocz. XIII w.	Brzyków, Kocina, Wronisko, Kamyk, Głuchów, Zabłocie, Siemiechów	św. Jana Chrzyciela	szlachecki	473
Buczek	w.	Szadek	poł. XIV w.	Buczek, Kowalew, Luciejów, Wola Buczkowska, Czeszków, Wilkowyja, Brodnia, Malinia, Barycz, Bachorzyn, Żelów, Pożdżenice, Łgów	św. Jana Chrzyciela	szlachecki	449

1	2	3	4	5	6	7	8
Burzenin	m.	Warta	XII/XIII w.	Burzenin, Majaczewice, Jarocice, Grabówka, Szczawno, Woła Szczawińska, Będków, Woła Będkowska, Prażmów, Strzałki, Tyczyn, Ligota, Witów, Zamoście, Wielkaweś	św. Krzyża, św. Katarzyny	szlachecki	425–426
Chartupia Mała	w.	Warta	XIV w.	Chartupia Mała, Dzierlin, Zagórki, Biskupice, Żerosławice, Kowale, Baszków, Jakowice, Piotrowice, Abramowice, Szarki, Kościerzyn, Łosieniec, Woła Dzierlińska, Dzigorzew	Narodzenia NMP	szlachecki	435–436
Chartupia Wielka	w.	Warta	XIV w.	Chartupia Wielka, Drzążnia, Kliczków Wielki i Mały, Rowy, Chojów, Oraczew	św. Bartłomieja	szlachecki	418
Chwałborzyce	w.	Uniejów	1311	Chwałborzyce, Chorzeplin	brak wezwania	szlachecki	361–362
Dąbrowa	m.	Brzeźnica		Dąbrowa, Raczkowice, Maluszyce, Borowce, Chałnyce, Rogaczów, Zalas, Olbrachcice, Knięja, Bąbie, Dabek	św. Jakuba Apostoła i Stanisława	szlachecki	514
Dąbrowa Wielka	w.	Warta	XIV w.	Dąbrowa Wielka	św. Michała	szlachecki	419
Dmenin	w.	Brzeźnica	XIV w.	Dmenin, Kuchary, Gosławice, Łagiewniki, Smotryszew, Dziepułé	św. Szymona i Judy	szlachecki	506
Dobra	m.	Warta	XIV w.	Dobra, Linne, Chrapczew, Długawieś Wartska, Potworów, Cimin, Dzierzbotki, Orzepów,	Narodz. NMP? Ofiarowania NMP	szlachecki	401–402
Dobryszyce	w.	Brzeźnica	pietw. poł. XIV w.	Diobryszyce, Zalesiczki, Stąpki, Olszyna, Władawa, Ruda, Dobra	św. Bartłomieja	królewski	499
Drużbice	w.	Szadek	XV w.	Drużbice, Kargolin, Głupice, Wadlew, Boryszów, Grabica, Krzepczów, Kobyłki, Mzurki Wielkie, Mzurki Małe, Kozarz, Gutów, Stradzew, Huta, Hucisko, Wielopole, Suchcice, Bukowie Dołne i Górne, Rassowy, Wdowin, Gręboszew, Chynów	św. Marcina	szlachecki	459–460
Drużbin	w.	Uniejów	XIV/XV w.	Drużbin, Rzechta, Borki, Woła Pomianowa, Charchów Szlachecki i Księży, Zawady Szadkowskie, Suchorzyn	św. Stanisława	szlachecki	396
Dworszewice	w.	Brzeźnica	XIV w.	Dworszewice	św. Michała i 10 Tysięcy Żołnierzy	królewski	525–526

1	2	3	4	5	6	7	8
Działoszyn	m.	Brzeźnica	XIV w.	Działoszyn, Raciszyn, Lisowice, Bobrowniki	św. Marii Magdaleny	szlachecki	532–533
Gidle	w.	Brzeźnica	XII w.	Gidle, Pławno, Gowarczów, Włynice, Kotfin, Cieczkowie, Wojnowice, Górka	św. Marii Magdaleny	szlachecki	516–517
Glinno*	w.	Uniejów	XIV w.	Glinno, Dzierżna, Brzeg, Lubola, Brodnia	św. Wita	królewski	393
Górka	w.	Uniejów	poł. XIV w.	Górka, Gorzew, Szynkielów, Petrykozy, Piątkowisko, Kudrowice, Konin, Porszewice, Świątniki, Kossów	św. Marcina i Marii Magdaleny	szlachecki	377
Grabno	w.	Szadek	XIV w.	Grabno, Górki Grabińskie, Ligota, Podole, Sobiepany, Patolki, Zamoście, Grabica, Wola Wężykowa, Osiny, Siedlce	św. Wacława i Mikołaja	szlachecki	468
Grocholice	m.	Szadek	ok. 1320	Grocholice, Zdżeszulice, Politanice, Bińków, Westków, Wola Raciborowska, Belchatów, Belchatówek, Zawady, Łękawa, Wola Łękawska, Zawodów, Wola Zdżiszulicka	Wszystkich Świętych	arcybiskupa	458
Grodzisko	w.	Uniejów	XIV/XV w.	Grodzisko, Zbylczyce, Kaznów, Kossów, Zimne, Parski, Łyków, Bielawy, Gusin	Nawrócenia św. Pawła	szlachecki	365–366
Jedlno	w.	Brzeźnica	XIV w.	Jedlno, Wola Jedlińska	Wszystkich Świętych	szlachecki	487
Jeziorsko	w.	Warta	pierw. poł. XIV w.	Jeziorsko, Zakrzew, Tądów Górny i Dolny, Retnice, Zadbrowie, Żerchów, Ustków, Wola Miłkowska, Wola Zadbrowska, Wola Biskupska, Czerniechowo, Klonów, Klonówek, Wola Miłkowska, Maszew, Ostrow Wartski	św. Krzyża	szlachecki	407
Kamiński	m.	Brzeźnica	druga poł. XIII w.	Kamiński, Ochocice, Barczkowie, Gorzędów, Chrzanowice, Kocierzowy, Kotłewy, Słostawice, Pytowice, Koźniewice, Gólkowice, Ruszczyń, Czyżów, Wola Czyżewska (Wola Grzymalniana), Łękiński, Piórowo	św. Piotra i Pawła	szlachecki	500–501
Kamionacz	w.	Warta	XIV w.	Kamionacz, Włyni, Kamionaczyk, Nobella, Sucha, Grandy	św. Marcina	szlachecki	438
Kłomnice	w.	Brzeźnica	XIV w.	Kłomnice, Bartkowice, Lipicze, Zawada, Konary, Garnek, Karczewice, Pocierzów, Rzeki, Rzeżęczyce, Nieznanice	św. Marcina	szlachecki	518

* Filia w Brodni, LB, t. 1, s. 393.

1	2	3	4	5	6	7	8
Kobieie	w.	Brzeźnica	pierv. poł. XIV w.	Kobieie Wielkie i Male, Babczów, Cieszątki, Cadów	św. Marcina i Jana Ewangelisty	szlachecki	507–508
Kodrąb	w.	Brzeźnica	druga poł. XIV w.	Kodrąb, Zakrzew, Zapoplice, Wola Zapolska, Widawka, Klizin, Lipoweczycze	św. Małgorzaty i Jadwigi	szlachecki	504
Korczów	w.	Szadek	XIII w.	Korczów, Wojsłowie, Wólka Wojsławska, Janiszewice, Stęszyc Rozpierskie, Stęszyc Średnie, Stęszyc Tymień- skie, Zdunska Wola, Rembieskie, Zamłynie, Reduchów, Pratków, Stradzew	św. Katarzyny	szlachecki	478–479
Krepa	w.	Brzeźnica	druga poł. XIV w.	Krepa, Wola Blakowa, Chorzenie, Wierzbica, Maluszyce	11 Tysięcy Dziewic	szlachecki	493
Kruszyna	w.	Brzeźnica	XIV w.	Kruszyna, Łęg, Wikłów, Lgota, Widzów, Baby, Chudzyn	św. Matusza Apostoła	szlachecki	522–523
Kwiatkowie	w.	Uniejów	druga poł. XIV w.	Kwiatkowie, Kwiatkowiczki, Leźnica, Dobruchów, Wrzą- sawa, Czarnyż, Czarnyska Wola	św. Mikołaja i Doroty	szlachecki	383
Lgota	w.	Brzeźnica	druga poł. XIV w.	Lgota, Brudzice, Wiewiórowo Szlacheckie, Woźniki, Dłu- gie, Blakowa Wola, Bieliki	św. Klemensa	szlachecki	491–492
Lutomiersk	m.	Uniejów	XIII/XIV w.	Lutomiersk, Bechcice, Czołczyn, Wrząca	św. Bartomeja i Winbowzię- cia NMP	szlachecki	376
Łask	m.	Szadek	1366	Łask, Orchów, Wiewiórczyn, Wronowice, Poleszyn, Orpe- lów, Dobroń, Łdżań, Barycz, Ostrow, Wola Łaska, Górczyn, Łopalki, Łelków	brak wezwania	szlachecki	444–446
Łobudzice	w.	Szadek	1488	Łobudzice, Bujny Księżę, Bujny Szlacheckie, Chociszew, Brodnica, Grabstów, Różniatowice, Podwody, Wola Sro- moka, Grębociny	św. Wawrzyń- ca, św. Toma- sza Apostoła	szlachecki	452–453
Makowiska	w.	Brzeźnica	XIV w.	Makowiska, Gajęcice, Marzęcice	św. Bartomie- ja	arcybiskupi	526–527
Matyń	w.	Uniejów	XIII w.	Matyń, Jeżów, Kloiszew, Zaborów, Bąki, Bogucice, Cho- czewa, Wola Krokocka, Krokocice, Ličnáwa, Łobudzice, Wola Łobudzka, Magnuszę, Przywównica, Piorunów, Pio- runówek, Jerwonice, Puczniew, Wola Puczniewska	św. Andrzeja Apostoła	szlachecki	374

1	2	3	4	5	6	7	8
Marzenin	w.	Szadek	XIII/XIV w.	Marzenin, Zielenicyce, Sieganów, Nicenia, Rososza, Pruszków, Dobra, Wola Marzeńska, Ałowaczewice, Przemytów, Grabia, Brzeski, Rojków, Młodawin Górny, Młodawin Dolny, Marzenek, Paprotnia, Sędzanowice, Wygielzów, Stypuły, Wrzesiny, Karsznice, Krobanówek, Krobanów, Okup Wielki, Okup Mały, Bilew, Kustrzyce, Zawady	Wniebowzięcia NMP	arcybiskupi	481–482
Męka	w.	Uniejów	druga poł. XIII w	Męka, Woźniki, Podłężyce, Polków, Czechy, Trzebniczka, Wola Męcka, Borowskie, Ruda	św. Wojciecha	królewski	390–391
Mikołajewice	w.	Uniejów	1420	Mikołajewice, Zalew, Prusinowiczki, Prusinowice, Żytowice, Janowice, Zalesie, Kiki, Kraszew, Chorzyszów, Wodzie-rady, Dziechtarzew	Narodzenia NMP, św. Piotra i Pawła	szlachecki	381–382
Miłkowice	w.	Warta	XIV/XV w.	Miłkowice, Wilczkowo, Rzymsko, Strachocice, Młyny Strachockie, Młyn Miłkowski	św. Mikołaja i Doroty	szlachecki	406
Mykanów	m.	Brzeźnica	pierw. poł. XIII w.	Mykanów, Cykarzew, Kocin, Rybna	św. Marii Magdaleny i Leonarda	duchowny	524
Niemysłów	w.	Uniejów	XIV/XV w.	Borzewisko, Lubiszewice, Wólka Łyszkowska, Księżę Młyn, Borowy Młyn, Leśny Młyn, Zaspy, Krepa, Śmiechów	św. Mikołaja	arcybiskupi	398
Niewiesz	w.	Uniejów	XV w.	Niewiesz, Biernacie, Wilczków, Karnice, Boczki, Sempulki	Wszystkich Świętych	szlachecki	369
Pabianice	m.	Uniejów	kon. XII w.	Pabianice, Sulantkowice, Bychlew, Jutrzkowice, Karniszewice, Rypułtowie, Łyskowice, Chocianowice, Gadka, Wola Rypułtowska, Retkinia	św. Wawrzyńca i św. Mateusza	duchowny	379–380
Pajęczno	m.	Brzeźnica	XII/XIII w.	Pajęczno, Biała, Wręczyca, Siedlec, Dworszewice, Wistka, Wola Jajkowska, Jajki, Dylów Szlachecki	św. Leonarda	Akademii Krakowskiej	529
Parzno	w.	Szadek	1176	Parzno, Strzyżowice, Rozdźin, Sobki, Lubiec, Kuźnica Lubiecka, Kluki, Domiechowice, Mijkorska Wola, Ławy, Mikorzyce	Wniebowzięcia i Zwiastowania NMP	arcybiskupi	461–462
Pęczniew	w.	Uniejów	pierw. poł. XV w.	Pęczniew, Popów, Rudniki, Wola Popowska, Siedlątków	św. Katarzyny	szlachecki	394–395

1	2	3	4	5	6	7	8
Radomsko	m.	Brzeźnica	druga poł. XIII w.	Radomsko, Swierznica, Stobiecko Miejskie, Stobiecko Szlacheckie, Wierzbica, Różany, Zdana, Galonki, Bogwidzowy, Młodzowy, Bartodzieje, Okrąjszów, Pioszów, Piaszczyce, Kietlin, Orzechów, Orzechówek, Strzałków, Zakrzówek, Szczepocice, Radziechowice, Strzałkowiec, Ładzice	św. Lamberta	królewski	494-495
Restarzew	w.	Szadek	ok. 1300	Restarzew, Samów, Kłęcz, Chociw, Łazów, Ruda, Chrzastawa, Szczercowska Wieś, Dzbanki, Dubie, Korabiew, Rusiec, Wierzchowa Wola, Kuźnica	św. Andrzeja Apostoła	arcybiskupi	464
Rososzycza	w.	Uniejów	XV w.	Rososzycza, Rożdżały, Lipiny, Boczki, Kobyla Chmielowa, Miedźno, Okraglica	św. Wawrzyńca	szlachecki	388-389
Rychlocice*	w.	Szadek	1551	Rososzycza, Rożdżały, Lipiny, Boczki, Kobyla Chmielowa, Miedźno, Okraglica	Zwastowania NMP	szlachecki	471
Rzaśnia	w.	Brzeźnica	XIV w.	w tym czasie była to filia parafii Brzyków, chociaż występuje jako samodzielny opis; teren Rychlocice Małe i Wielkie	św. Mateusza i Macieja	arcybiskupi	537
Sędziejowice	w.	Szadek	pierw. poł. XIII w.	Kiełczygłów, Kiełczygłówek, Bętków, Borzęcin, Chabielice, Osiny, Zielecin, Rekle, Sucha Wola, Gawłów	św. Marii Magdaleny i św. Klemensa	arcybiskupa	466
Siemkowice	w.	Brzeźnica	XIII	Sędziejowice, Lichawa, Kamostek, Sycanów, Żagliny, Kozuby Nowe, Kozuby Stare, Bród	św. Marcina	szlachecki	534-535
Sieradz	m.	Warta	XIII w.	Siemkowice, Lipnik, Chorzów, Ożegów, Radoszewice	Wszystkich Świętych	królewski	428-429
Skęczniew	w.	Warta	XIV/XV w.	Sieradz, Monice, Wiechucice, Wiechutki, Bogumińów, Sokółów, Kuśnice, Dąbrówka, Jeziora, Kłocko, Rakowice, Minichów	św. Trójcy	szlachecki	404
Soborzyce	w.	Brzeźnica	ok. 1318	Skęczniew, Piekary, Wola Piekarska, Zaspy, Łyszkowice, Kościanki, Skęczniewek	11 Tysięcy Dzievic	szlachecki	513
Stolec	w.	Warta	pocz. XV w.	Soborzyce, Sutków, Borowce	św. Wawrzyńca	szlachecki	424-425

* Filia parafii Brzyków, LB, t. 1, s. 471.

1	2	3	4	5	6	7	8
Strońsko	w.	Szadek	poł XIII w.	Strońsko, Zapolice, Ptaszkowice, Pstrokonie, Pęcłowice, Świerżyny, Zamostki, Trojaki, Gawory, Branica, Gorzuchy, Lisy, Rembiszew, Zagórzycze, Belet, Piaski, Gorzeń, Chojne, Kalinowa, Rzechta, Woźniki, Bobrowniki	11 Tysięcy Dziewic	szlachecki	475–476
Sulmierzyce	w.	Brzeźnica	XIV w.	Sulmierzyce, Żłobnica, Kuców, Kleszczów, Łuszczanowice, Chorzenie, Skąpa, Ostrołęka, Bogumiłowice, Stróża, Wola Wydrzyzna, Piekary	św. Jadwigi	szlachecki	490
Szadek	m.	Szadek	XII w.	Szadek, Prusinowice, Kobyla Miejska, Kobyla Chmielowice, Rzepiszew, Wola Rzepiszewska, Tarnówka, Wilamów, Przatów, Wólka Przatowska, Dziatkowice, Szadkowice, Suchoczasy, Kromlin, Kotlinki, Sikucin, Grzybów, Karczówek, Wielkawiś	Wniebowzięcie NMP, św. Jakuba	królewski	439–440
Szczerców	m.	Szadek	1367	Szczerców, Wszczonowice, Strzałków, Piekary, wieś Szczerców	św. Piotra i Pawła	królewski	456
Szczyty	w.	Brzeźnica	1462	Szczyty	Wszystkich Świętych	szlachecki	534
Świnice	w.	Uniejów	druga poł. XIII w.	Świnice, Kraski, Chorzeplin wieś, Wola Świniecka, Rogów, Piaski, Drozdów, Dzierzawy, Saków, Kiki	św. Gotharda	szlachecki	364
Trębaczów	w.	Brzeźnica		Trębaczów, Niwiska	św. Mikołaja	szlachecki	531
Tubądzin	w.	Warta	pierw. poł. XIV w.	Tubądzin, Inczew, Dziebędów, Orzeszyn, Nacki	św. Wawrzyńca	szlachecki	412–413
Uniejów	m.	Uniejów	poł. XII w.	Uniejów, Kuczki, Szarów Księży, Balin, Dominikowice, Krajkowice, Jankowice, Bronów, Bronówek, Zalesie, Skotniki, Czepów Dolny, Kościelnica, Ostrowisko, Wieścice, Orzeszków, Wola Przedmiejska, Zalesie, Kobylniki, Szarów Pański, Ubysław, Boczki, Grocholice, Ułany, Lipnica, Jankowice, Dominikowice, Krajkowice, Sypin, Młyn Skotnicki	Najświętszej Marii Panny	arcybiskupi	338–359
Uników	w.	Warta	druga poł. XIII w.	Uników, Bujny, Ostrówek, Grojec Wielki, Złoczew, Klonowa, Owieczki	św. Stanisława	szlachecki	422

1	2	3	4	5	6	7	8
Warta	m.	Warta	druga poł. XII w.	Warta, Duszniki, Mątków Cielecki, Mątków Nowy, Bartochów, Miradza Głuchowska, Gochuchy, Raczków, Łabędzie, Zagajew, Witów, Grzybki, Socha, Tunisławice, Mikołajewice, Proboszczewice, Kawęczyniek	św. Mikołaja	królewski	409-410
Wartkowice	w.	Uniejów	przed 1436	Wartkowice, Goszków, Sędów, Ner, Zawada, Kłodna, Brudnówek, Spędoszyn	Narodzenia NMP	szlachecki	367
Wąglczów	w.	Warta	druga poł. XIII w.	Wąglczów, Łubna Zaroski, Łubna Zakusy, Brudzew, Bliżniów	św. Klemensa	królewski	414
Wąsosze	w.	Brzeźnica	poł. XIV w.	Wąsosze, Więcki, Popów	św. Andrzeja Apostoła	królewski	528
Widawa	m.	Szadek	1417	Widawa, Rogoźno, Zawady, Chrusty, Grabowie, Ochle, Zborów, Wólka, Kały, Dabrowa, Świerczów, Podgórze	św. Marcina	szlachecki	469-470
Wielenin	w.	Uniejów	druga poł. XIV w.	Wielenin, Czepów Górny, Czepów Średni, Roznatów, Kozanki Wielkie, Zaborów, Pęgów, Mszczychowo, Woycziski, Gąsiony, Gorzewo, Ładawy, Ubyśław, Żelgoszcz	św. Jakuba Apostoła i św. Doroty	arcybiskupa	359-360
Wierzchy	w.	Uniejów	XIV w.	Wierzchy, Iwonie, Dzierżążna, Chodaki, Kruszyń	św. Mikołaja	szlachecki	385
Wiewiec	w.	Brzeźnica	XIII w.	Wiewiec, Zamoście, Dębowiec, Krzywianie, Wola Wiewiecka	św. Marcina	szlachecki	488
Właniów	w.	Uniejów	druga poł. XIV w.	Właniów, Radyczyn, Łęg Wielki, Sarbice, Podłużyce, Kozubów, Lekaszyń, Brzozówka, Cichmiana	św. Wojciecha i Stanisława	szlachecka	363
Wróblew	w.	Warta	XIV/XV w.	Wróblew, Ocień, Kobleryzko, Sędzice, Słonków Mały, Słonków Suchy, Zawadki, Pruchna, Gorzuchy, Dabrowka, Nosi, Smardzew, Sadokrzyce	św. Piotra i Pawła	szlachecki	415
Wygielzów	w.	Szadek	przed 1436	Wygielzów, Łęki, Wola Pszczółka, Pszczółki, Przecznie, Zalesie, Jawór, Kawieczyn, Korczyśka, Chajczyn, Prusimowice, Kurów, Krześłów	Zwastowania NMP, Nawró- cenia św. Pawła	szlachecki	453-454
Zadzim	w.	Uniejów	XIV w.	Zadzim, Rzeczyca, Ralewice, Wola Sypińska, Wola Flaszczyzna, Pietrachy, Rozcieszyn, Górki Zadzińskie, Zwiasty, Otok, Otok Zalesie, Zyger, Wola	św. Małgorzaty	szlachecki	386
Żytne	w.	Brzeźnica	ok. 1358	Żytne, Sielnica, Rogaczówek, Sekursko, Czaniatniki, Żytno Małe, Rędziny	św. Wawrzyńca	szlachecki	509-510

Dwa kościoły, które opisane zostały w źródle jako ośrodki parafialne w czasie spisywania *Liber Beneficiorum* nimi nie były. Pierwszy z nich – w Glinnie w omawianym czasie stanowił już filię parafii w Brodni. Drugi natomiast w Rychłolicach stał się samodzielną parafią dopiero około 1551 r., czyli po napisaniu *Liber Beneficiorum*, chociaż w źródle tym występuje jako samodzielna parafia. W przytaczanym komentarzu dotyczącym powstania tej parafii ks. J. Korytkowski przyjął, że erekcja jej była jednoczesna z faktem ufundowania kościoła²⁵. Kościół w tej miejscowości został ufundowany i uposażony przez jej kolatorów Piotra i Elżbietę Szczawińskich około 1455 r.²⁶ Podawany przez ks. J. Korytkowskiego czas kanonicznej erekcji kościoła budzi również wiele wątpliwości. Miał tego dokonać proboszcz gnieźnieński i administrator diecezji *sede vacante* Przedwój z Grąd Grądzki w 1455 r. Jednakże w tym czasie ks. Grądzki nie był administratorem archidiecezji, którą od 1454 r. rządził arcybiskup Jan Sprowski. Był natomiast administratorem archidiecezji w końcu 1488 i początku 1489 r. po śmierci arcybiskupa Wincentego Kota. Jeśli zatem on erygował ten kościół, to musiało to nastąpić w tym czasie. Sam Przedwój zmarł w czwartek po Zielonych Świątkach 1455 r.²⁷ Teren parafii obejmował wsie Rychłocice Małe i Wielkie.

Tabela 2

Czas powstawania parafii w archidiaconacie uniejowskim

Wiek	Uniejów		Brzeźnica		Warta		Szadek		Razem	
	m.	w.	m.	w.	m.	w.	m.	w.		%
XII	2			1	1	1	1	1	7	7,77
XIII		4	5	3	2	3		4	21	23,3
XIV	1	8	1	17	1	6	3	3	40	44,4
XV*		8	1	2		4	1	5	21	23,3
XVI								1	1	1,1
Razem	3	20	7	23	4	14	5	14		
Suma	23		30		18		19		90	100

* Parafie powstały na przełomie XIV i XV w.

²⁵ LB, t. 1, s. 471.

²⁶ ADWł, AAG Wiz. 5, s. 199; AAG Wiz. 72, s. 313.

²⁷ Zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 2, Poznań 1889, s. 128–129; LB, t. 1, s. 471.

Z przedstawionego wyżej zestawienia wynika, że pierwsze parafie na terenie archidiecezji uniejowskiej sięgały XII w. Liczba nie była zbyt imponująca, umiejscowione były w miastach przy szlakach handlowych. Dalszy rozwój sieci parafialnej nastąpił w XIII w. i związany był z rozwojem osadnictwa. Zintensyfikowanie jej nastąpiło w wieku następnym. W tym czasie powstała prawie połowa parafii (44,4%) w archidiecezji uniejowskiej. Kolejny wiek wprowadza pewne korekty, które służą dalszemu rozwojowi duszpasterstwa parafialnego. Można już mówić o dosyć dobrze jak na ówczesne warunki zorganizowanej sieci parafialnej. Można tutaj zauważyć pewną zależność, parafie starsze miały z reguły duży okręg parafialny, obejmujący niejednokrotnie po kilkanaście wsi, natomiast terytorium młodszych parafii było zdecydowanie mniejsze. Nowe parafie wyznaczano przez wymianę miejscowości z innej parafii. Nierzadko zdarzało się jednak, że granice parafii powodowane były granicami posiadłości konkretnych właścicieli. Zauważyć można zatem wsie, która w części należały do jednej, a częściowo do innej parafii, a granicą ich terytorium były granice własności ziemskiej właścicieli. Wskazuje to jak silny miały wpływ stosunki własnościowe na formowanie się okręgów parafialnych.

Aby lepiej ukazać zależności rozwoju sieci parafialnej od fundatorów zestawiono patronat nad poszczególnymi kościołami parafialnymi. Był on o tyle ważny dla funkcjonowania parafii, że dotyczył fundowania jej podstaw materialnych, opieki ekonomicznej i prawo do zgłaszania kandydatów na funkcję proboszcza parafii.

Tabela 3

Patronat parafii

Dekanat	Patronat				Razem
	duchowny	szlachecki	królewski	inne	
Uniejów	5	16	2		23
Brzeźnica	3	21	5	1	30
Warta	2	13	3		18
Szadek	6	11	2		19
Razem	16	61	12	1	90

Prym w uposażaniu nowych parafii, jak ukazuje powyższa tabela, wiodła szlachta, która tworzyła go w podległym im majątkach ziemskich. Do początków XVI w. sprawowała opiekę nad 61 parafiami, a zaczęła ona uposażać parafie dopiero od końca XIII w. Wówczas to stała się najbardziej dynamiczną grupą fundatorów nowych ośrodków parafialnych. Wcześniej parafie fundowali przede wszystkim duchowni i król w majątkach ziemskich im podległych. Zestawiając te

informacje, na 16 parafii, w których patronat sprawowali duchowni – arcybiskup, klasztory i kapituły – 4 powstały w XII w., 5 – w XIII, 5 – w XIV w. i 2 – w XV w., natomiast parafie patronatu królewskiego powstały: 2 – w XII w., 6 – w XIII w., a 4 – w XIV w., umiejscowione w dobrach królewskich i przez króla uposażane. Na terytorium archidiaconatu znajdowała się jedna parafia, która miała patronat Akademii Krakowskiej. Była to parafia św. Leonarda w Pajęcznie. Ufundowana została przez króla, który prawa do patronatu nad nią ofiarował uczelni.

Przedstawione rozważania dotyczące sieci parafialnej w archidiaconacie uniejowskim w początkach XVI w. pokazują stan, w jakim znajdowała się organizacja sieci parafialnej. Była ona dość dobrze rozwinięta, o czym świadczy fakt, że w późniejszych czasach, końca istnienia Rzeczypospolitej, na tym terenie powstało tylko 14 nowych parafii.

